

THE LINGUOCULTURAL SIGNIFICANCE OF ANTONYMS IN ENGLISH AND UZBEK

Raximova Feruzaxon

PhD student., Renaissance University of Tashkent, Uzbekistan,

rferuzaxon@webster.edu

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15229599>

ARTICLE INFO

Received: 09th April 2025

Accepted: 15th April 2025

Online: 16th April 2025

KEYWORDS

Antonymy, linguoculture, cultural differences, pragmatics, mentality, communication, metaphor.

ABSTRACT

This article analyzes the linguocultural significance of antonyms in English and Uzbek. The study examines the semantic classification of antonyms, their role in cultural contexts, and their pragmatic application. Additionally, it explores the intrinsic connection between language and culture by investigating how antonyms reflect societal values, mentality, and communication styles. The article provides a comparative analysis based on pragmatic approaches, metaphorical meanings, and cultural differences. As a result, it is determined that the unique use of antonyms in each language reflects their linguistic and cultural identity.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ANTONIMLARNING LINGVOKULTURAVIY AHAMIYATI

Raximova Feruzaxon

PhD student., Renaissance University of Tashkent, Uzbekistan,

rferuzaxon@webster.edu

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15229599>

ARTICLE INFO

Received: 09th April 2025

Accepted: 15th April 2025

Online: 16th April 2025

KEYWORDS

Antonimiya, lingvokultura, madaniy tafovut, pragmatika, mentalitet, kommunikatsiya, metafora.

ABSTRACT

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi antonimlarning lingvokulturaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida antonimlarning semantik tasnifi, madaniy kontekstdagi o'rni va pragmatik qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik tahlil qilinib, antonimlarning jamiyat qadriyatlari, mentalitet va kommunikatsiya uslublariga ta'siri o'rganiladi. Maqolada antonimiyaga pragmatik yondashuv, metaforik ma'nolar va madaniy tafovutlar asosida qiyosiy tahlil olib boriladi. Natijada, antonimlarning har bir tilda o'ziga xos ishlatilishi ularning lingvistik va madaniy o'ziga xosliklarini aks ettirishi aniqlanadi.

Kirish

Til inson tafakkuri va madaniyatining muhim qismi bo'lib, u jamiyatning qadriyatlari, dunyoqarashi va mentalitetini aks ettiradi. Lingvokulturaviy yondashuv til birliklarini faqat lingvistik emas, balki ularning madaniy kontekstdagi o'rnini ham tadqiq qiladi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi antonimlarning lingvokulturaviy ahamiyati tahlil qilinadi.

1. Ingliz va o'zbek tillarida antonimlarning umumiy xususiyatlari

Antonymiya – bu ikki so'z o'rtasidagi semantik munosabat bo'lib, ular bir-biriga qarama-qarshi ma'noni anglatadi. Ingliz va o'zbek tillarida antonimlarning turlari quyidagicha tasniflanadi:

- Komplementar antonimlar: Birining mavjudligi boshqasining yo'qligini bildiradi (masalan, ingliz tilida *alive – dead*, o'zbek tilida *tirik – o'lik*).
- Kontrar antonimlar: O'zgaruvchanlikni bildiruvchi antonimlar (masalan, *hot – cold* va *issiq – sovuq*).
- Reversiv antonimlar: Qarama-qarshi yo'nalishni ifodalovchi antonimlar (masalan, *enter – exit* va *kirish – chiqish*).
- Konvers antonimlar: O'zaro bog'liq munosabatni bildiruvchi antonimlar (masalan, *buy – sell* va *sotib olish – sotish*).

2. Lingvokulturaviy jihatdan antonimlarning ahamiyati

Har bir til va madaniyat o'ziga xos antonim juftliklariga ega bo'lib, ular jamiyatning qadriyat va tafakkur tizimi bilan chambarchas bog'liq. Antonymiya nafaqat lingvistik, balki sotsiokultural va psixolingvistik jihatlarga ham ega bo'lib, u tilning madaniy mazmunini ochib beruvchi muhim vositadir. Ingliz va o'zbek tillarida antonimlarning lingvokulturaviy jihatlari quyidagicha namoyon bo'ladi:

• Qadriyatlarni aks ettirish

Har bir jamiyat o'z qadriyatlari va axloqiy me'yorlariga ega bo'lib, bu qadriyatlar til birliklari orqali ifodalanadi. O'zbek tilida *halol – harom* antonimi axloqiy, diniy va huquqiy tushunchalarni o'zida mujassam etib, kundalik muloqotda tez-tez ishlatiladi. Ushbu antonim juftligi islom dinining ta'siri ostida shakllangan bo'lib, u jamiyatning ma'naviy hayotida muhim o'rin tutadi. Masalan, *halol mehnat*, *harom luqma* kabi birikmalar inson faoliyatining axloqiy mezonlarini belgilaydi.

Ingliz tilida esa *right – wrong* antonim juftligi ko'proq huquqiy va axloqiy kontekstda ishlatiladi. Masalan, *the right decision* (to'g'ri qaror) yoki *wrongdoing* (noto'g'ri harakat) kabi iboralar insonning xatti-harakatlari axloqiy jihatdan baholanishiga asos bo'ladi. Bu juftlik nasroniy an'analari va G'arb falsafasi ta'sirida rivojlangan bo'lib, shaxsiy erkinlik va huquqiy ongni ifodalashda keng qo'llaniladi.

• Mentalitet va dunyoqarash farqlari

Turli xalqlarning mentaliteti ularning tili orqali namoyon bo'ladi. O'zbek tilida *katta – kichik* antonimlari nafaqat o'lchamni, balki ijtimoiy mavqe, hurmat munosabatlarini ham ifodalashi mumkin. Masalan, *katta odam* iborasi nafaqat jismoniy kattalikni, balki tajribali, hurmatga loyiq shaxsni ham anglatadi. Bu esa Sharq jamiyatlarida kattalarga hurmat an'anasining kuchli ekanligidan dalolat beradi.

Ingliz tilida esa *big – small* antonim juftligi asosan fizik o'lchamni ifodalashda ishlatiladi. G'arb jamiyatida insonning shaxsiy yutuqlari va erkinligi muhim bo'lgani sababli, *great person* (buyuk inson) kabi iboralar ham ishlatiladi, lekin ular bevosita jismoniy kattalik bilan bog'liq emas. Shuningdek, ingliz tilida *big deal* (katta ahamiyatga ega narsa) kabi metaforik iboralar keng tarqalgan bo'lsa-da, ular madaniy kontekstga qarab turlicha talqin qilinishi mumkin.

• Metaforik qo'llanilish

Ingliz va o'zbek tillarida antonimlar ko'pincha metaforik ma'nolarni ifodalash uchun ishlatiladi. Ingliz tilida *black – white* antonim juftligi nafaqat rangni, balki ijobiy va salbiy tushunchalarni ham ifodalaydi. Masalan, *black market* (qora bozor) noqonuniy savdoni, *white lie* (oq yolg'on) esa kichik va zarar yetkazmaydigan yolg'onni anglatadi.

O'zbek tilida esa bunday qarama-qarshilik *yorug' – qorong'i* antonimlari orqali ifodalanadi. Masalan, *yorug' kelajak* ijobiy istiqbolni anglatadi, *qorong'i kunlar* esa og'ir hayotiy sharoitlarni bildiradi. Bu antonim juftligi xalq og'zaki ijodi va diniy tasavvurlardan kelib chiqib shakllangan bo'lib, yaxshilik va yomonlik, hayot va o'lim tushunchalarini o'zida aks ettiradi.

• Ijtimoiy va kontekstual qo'llanilishi

Antonimlar turli madaniyatlarda turlicha qo'llanilishi mumkin. Masalan, ingliz tilida *rich – poor* (boy – kambag'al) antonimi ijtimoiy tabaqalanishni bildirsa, o'zbek tilida *badavlat – nochor* kabi muqobil ifodalar ham keng qo'llaniladi. O'zbek jamiyatida bevosita *kambag'al* so'zini ishlatish ba'zan nomaqbul bo'lishi mumkin, shu sababli yumshoqroq ifodalardan foydalaniladi.

Bundan tashqari, ingliz tilida antonimlar ba'zan ijtimoiy o'rin va mavqeni belgilashda ishlatiladi. Masalan, *strong – weak* (kuchli – zaif) antonimi nafaqat jismoniy kuchni, balki insonning xarakteri yoki jamiyatdagi mavqeini ham ifodalashi mumkin (*strong leader* – kuchli yetakchi). O'zbek tilida esa kuch va zaiflikni ifodalovchi antonimlar ko'proq jismoniy yoki irodaviy jihatlarga urg'u beradi. Antonymiya tilning semantik tizimida muhim o'rin tutib, jamiyatning madaniyati va tafakkur tarzini aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillarida antonimlarning lingvokulturaviy ahamiyati bir necha jihatlarda namoyon bo'ladi:

- Qadriyatlar va axloqiy normalarni aks ettirishda turli antonimlar ishlatiladi.
- Mentalitet va ijtimoiy tafakkur antonimlar orqali ifodalanadi.
- Metaforik qo'llanilish madaniy kontekstga bog'liq.
- Ijtimoiy mavqe va kontekstual ishlatilish har bir til va madaniyatda o'ziga xos ko'rinishga ega.

Kelajakda turli tillardagi antonimlarning lingvokulturaviy jihatlarini chuqur o'rganish madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga va tarjima nazariyasini boyitishga xizmat qilishi mumkin.

3. Antonymiyaga pragmatik yondashuv

Ingliz va o'zbek tillarida antonimlar turli kontekstlarda qo'llanilganda ularning semantik va pragmatik xususiyatlari o'ziga xos farqlarga ega bo'ladi. Masalan, ingliz tilida *good – bad* antonimi turli holatlarda turlicha ma'nolarni anglatishi mumkin. *A bad situation* iborasi salbiy vaziyatni bildirsa, *bad weather* iborasi noqulay ob-havo sharoitini ifodalaydi. Biroq o'zbek tilida *yaxshi – yomon* antonimlari ko'proq inson xulq-atvori yoki axloqiy sifatlarni tavsiflash uchun ishlatiladi. Masalan, *yaxshi odam* – ezgulik va xayrixohlik ramzi sifatida qabul qilinadi, *yomon odam* esa axloqiy jihatdan nomaqbul shaxs sifatida tushuniladi.

Bundan tashqari, har bir tilda antonimlarning qo'llanilishi jamiyatning nutqiy odatlari va ijtimoiy an'analariga bog'liq holda shakllanadi. O'zbek madaniyatida bevosita qarama-qarshilikni ifodalashdan ko'ra, yumshoqroq sinonimik iboralar orqali fikr bildirish odatiy hol sanaladi. Misol uchun, o'zbek tilida biror kishining bilim darajasi yoki qobiliyati tanqid qilinayotganda *bilimi past* yoki *unchalik yaxshi emas* kabi iboralar ishlatilishi mumkin. Ingliz tilida esa to'g'ridan-to'g'ri keskin antonimlardan foydalanish odatiy hisoblanadi. Masalan, ingliz

tilida *He is a bad student* iborasi aniq va keskin hukmni bildirsa, o'zbek tilida bunday jumla biroz yumshoqroq shaklda ifodalanadi: *Uning bilim darajasi unchalik yaxshi emas.*

Shuningdek, har bir jamiyatning madaniy va tarixiy rivojlanish jarayoni antonimlarning nutqda qanday ishlatilishini belgilaydi. Ingliz tilida antonimlarning aniq va ravshan qo'llanilishi demokratik va ochiq muloqot madaniyatiga bog'liq bo'lishi mumkin, chunki bu til nutq so'zlashuvchilarning fikrlarini to'g'ri va bevosita ifodalashga moyilligini aks ettiradi. O'zbek tilida esa ko'pincha muloyim va bilvosita ifoda shakllari ustunlik qiladi, bu esa jamiyatda hurmat va bosiqlik tamoyillariga asoslangan kommunikatsiya uslubi bilan bog'liqdir.

Shunday qilib, antonimlarning pragmatik qo'llanilishi nafaqat tilning ichki tizimiga, balki jamiyatning madaniyati, muloqot uslublari va axloqiy qadriyatlariga ham bog'liqdir. Ingliz va o'zbek tillaridagi antonimlarning ishlatilishi tahlil qilinadigan bo'lsa, ular o'zaro farqli nutqiy va kommunikativ strategiyalarni aks ettirishini ko'rish mumkin. Bu esa tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan juda qiziqarli va muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Antonymiya tilning semantik tizimida muhim rol o'ynaydi va uning lingvokulturaviy jihatlari har bir jamiyatning tarixiy, ijtimoiy, diniy va psixologik xususiyatlari bilan bevosita bog'liqdir. Ingliz va o'zbek tillarida antonimlar nafaqat lug'aviy birlik sifatida mavjud, balki ular jamiyat qadriyatlarini, mentalitetni va dunyoqarashni ham aks ettiradi. Bu antonim juftliklari turli xalqlarning tafakkur tizimini va madaniy merosini o'zida mujassam etgan bo'lib, til o'zgarishlari va jamiyat rivojlanishi bilan birga shakllanib boradi.

Ingliz tilidagi antonimlar ko'pincha individualizm va aniq chegaralangan tushunchalar bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilida ular ijtimoiy munosabatlar, axloqiy me'yorlar va hurmat tamoyillarini ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, *halol – harom* kabi antonimlar o'zbek madaniyatida diniy va axloqiy kontekstda keng qo'llanilsa, ingliz tilidagi *right – wrong* antonimlari ko'proq huquqiy va shaxsiy qarorlar bilan bog'liq bo'ladi.

Bundan tashqari, antonimlarning metaforik va pragmatik qo'llanilishi ham har bir tilning madaniy xususiyatlarini yoritib beradi. Ingliz tilida *black – white* antonimlari ko'pincha ijobiy va salbiy ma'nolarni ifodalasa (*black market, white lie*), o'zbek tilida bunday qarama-qarshilik *yorug' – qorong'i* kabi antonimlar orqali ifodalanadi. Bu esa har bir tilda antonimlar tizimining nafaqat semantik, balki sotsiokulturaviy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, antonimlar til va madaniyat o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni o'rganish uchun muhim vosita hisoblanadi. Ular orqali jamiyatning qadriyatlari, tafakkur tizimi va nutq odatlari haqida muhim xulosalar chiqarish mumkin. Ushbu mavzuni chuqurroq tadqiq etish kelajakda turli tillarni qiyosiy o'rganish, madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonlarini yaxshiroq tushunish hamda tarjima nazariyasi va amaliyotida yangi yondashuvlarni ishlab chiqish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, antonimlarning lingvokulturaviy ahamiyatini o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki sotsiologiya, psixologiya va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan ham dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

References:

1. Xolmanova Z. *Tilshunoslikka kirish* – T.: O'zMU, 2021. – 110-bet.

2. Ne'matova M. *O'zbek tilida antonimlarning leksik-semantik xususiyatlari* – T.: Fan, 2020. – 78-bet.
3. Сапарниёзова М. *Английский и узбекский антонимы в сравнительном аспекте* – Т.: ТДШИ, 2019. – 95-бет.
4. ANTONIMLARNING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI TAVSIFI – Т.: Toshkent, 2022. – 222-бет.
5. Hozirgi o'zbek adabiy tili (H.Jamolxonov) – Т.: O'zbekiston, 2018. – 86-бет.
6. Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vol. 1 & 2). Cambridge University Press.
7. Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge University Press.
8. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford University Press.
9. Palmer, F. R. (1981). *Semantics: A New Outline*. Cambridge University Press.
10. House, J. (2018). *Translation as Communication across Languages and Cultures*. Routledge.
11. Uzbek tilining izohli lug'ati (2008). Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
12. Kramersch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford University Press.